

här punkten stöder han sig på historikern Johan Holms tankar om att särskilt 1630-talet kan ses som en viktig brytpunkt där överheten för att legitimera sitt maktinnehav tvingades till ett delvis nytt nationellt tilltal till undersåtarna. Men han tillägger att knappast enbart 1630-talet utan större delen av 1500- och 1600-talen präglades av en räckta såväl sammanlänkade externa som interna politiska kriser.

Kanske är det bristen på en jämförande ansats som gör att bokens slutsatser blir ganska begränsade och försiktiga. Skulle en enkel fråga ha kunnat lyfta upp frågeställningarna till en annan analytisk nivå? Jag tänker på frågan: vad är svenskhet, vad är danskhet? Vad förenar, vad skiljer dem åt? Ett helt annorlunda grepp på gränsproblematiken Sverige – Danmark historiskt sett finner man i etnologen Anders Linde-Laursens *Bordering. Identity Processes between the National and Personal* (2010). Där använde sig Linde-Laursen av dubbelbegreppet *border/bordering* för att i stället för frågor om identitet *per se* titta efter vilka olika typer av rum som skapades vid gränsen, det han kallar ”space by prescription”, ”space by negotiation” och ”space by neglectation”. Märkligt nog finns inte den boken i litteraturlistan för Lerboms bok, inte heller samlingsverket *Den globala nationalismen* (1998, 2006) av de svenska och danska forskarna Björn Hettne, Sverker Sörlin och Uffe Østergård. Trots invändningarna ovan bör sägas att Lerboms välskrivna, noggrant researchade bok utgör ett intressant försök att nå längre vad gäller att försöka förstå frågor om etnicitet betraktade i en historisk backspegel.

Sven-Erik Klinkmann, Vasa

Gunnela Björk: *Kata Dalström. Agitatoren som gick sin egen väg*. Historiska Media, Lund 2017. 336 s., ill. ISBN 978-91-7545-502-0.

Inför firandet av den kvinnliga rösträtten som påbörjas i år (2018) har flera böcker om kvinnliga rösträttsförespråkare publicerats, och fler kommer. Kata Dalström var en av rösträttsföre-

språkarna om än inte i första hand för kvinnlig rösträtt, utan för allmän rösträtt. I den ännu långt in på 1970-talet kontroversiella frågan om ”klass eller kön först” tog Kata Dalström ställning för klass, kvinnorörelsen för kön. Utgivandet av biografen sammanfaller vidare med 100-årsfirandet av den ryska revolutionen 1917. Kata Dalström var under senare delen av sitt liv medlem i Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (SSV) och stödde den ryska revolutionen, om än med en viss tvekan till dess auktoritära utveckling. Hon gick från att ha varit en reformistisk socialdemokrat till att bli en revolutionär kommunist – bolsjevik benämnde hon sig själv.

Historikern Gunnela Björks biografi – den första och hittills enda utkom 1930 – är en spännande och uttömmande läsning om en oförläpelig kvinna och hennes liv och politiska verksamhet. Hon var i alla avseenden en pionjär som gick sin egen väg, orädd – kaxig kallar hon sig själv som barn – och hon ”teg inte i församlingen”. Hon hävdade sin åsikt och debatterade och agiterade i tal och skrift, hon var receptiv, påläst och beläst, långt mer än många framträdande män i arbetarrörelsen. Hon var följaktligen kontroversiell och mötte mycket motstånd, inte enbart politiskt utan även antifeministiskt, liknande det som dagens kvinnor i offentligheten utsätts för. Kata Dalström bröt normer, både könsnormer och klassnormer.

Idag vet långt ifrån alla vem Kata Dalström var, men för hundra år sedan var hon en ”megakändis”, omtalad, omskriven, besjungen, begädd – hon väckte helt enkelt starka känslor. Kata Dalström förstod själv redan i början av 1900-talet att hon skulle gå till historien och tog kontakt med Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek och frågade om de ville ha hennes brev. Vid samma tid skrev hon också ner sina minnen från barndomen. Dessutom sparade hon manuskript till föredrag och artiklar, som också överlämnades till arkivet. Biografen bygger på detta material samt på en del privata samlingar.

Kata Dalström (1858–1923) var ungefärligen samtida med Ellen Key, Frida Stéenhoff, Anna Bugge Wicksell, Katarina Widerström, Agda

Östlund, Ada Nilsson med flera kvinnopolitiskt verksamma kvinnor som lyfts fram ur historiens glömska av nutida genusforskare. 36 år gammal hade Kata Dalström fött sju barn (hon gifte sig vid 16-års ålder med en 21 år äldre man, hon var notoriskt otrogen med yngre män, men hon höll fast vid sin man till hans död 1905), etablerat sig som barn- och ungdomsboksförfattare och som föredragshållare. 1894 gick hon med i det socialdemokratiska partiet, blev dess första kvinnliga agitator och fram till sin död var hon i princip på resande fot runt om i Sverige i ett tempo som tar andan ur läsaren.

Kata Dalström kämpade för kvinnofrågor men ville inte bli kallad feminist. Ordet feminism var nytt och hämtades från kvinnorörelsen i Frankrike. Frida Stéenhoff, författare och debattör, introducerade begreppet i Sverige 1903. I Kata Dalströms ögon var feminister per definition borgerliga kvinnor som krävde medborgerliga rättigheter och rätt till utbildning och arbete på samma villkor som männen – felet var att de nöjde sig med det. Kata Dalström ville ha lika rättigheter också för klasser. ”Kvinnofrågan” är en del av klassfrågan. ”Det är med och genom männen som vår sak bäres fram till seger.” Kata Dalström var därför motståndare till Landsförbundet för kvinnors politiska rösträtt (LKPR), som bildades 1903.

I likhet med de flesta av de kvinnor som anslöt sig till rösträttsrörelsen kom Kata Dalström från en borgerlig miljö. Hon gick tidigt med i Föreningen för gift kvinnas äganderätt, blev medlem i Qvinnoklubben, som erbjöd ett rum för läsning, umgänge och samtal med andra kvinnor. Där träffade hon Ellen Key, som kom att bli en viktig person för henne på många sätt. Ellen Key var positivt inställd till arbetarrörelsen men samtidigt djupt skeptisk till alla former av kollektivism. Hon hjälpte dock Kata Dalström med att införskaffa ”socialistskrifter” från Tyskland. Det var också genom Ellen Key hon fick kontakt med fackligt och politiskt intresserade kvinnor i arbetarklassen. Vänskapen var dock inte okomplicerad, och för Ellen Key som värnade om moderligheten, blev Kata Dalströms politiska arbete utanför hemmet för mycket. I ett brev anklagar Ellen Key henne för

att missköta sina barn ”de var de sämst skötta af alla” på Whitlocks skola.

Gunnela Björk kan dock konstatera, utifrån sitt källmaterial, att Kata Dalström lyckades väl med att vara mamma på distans, med benäget bistånd av de äldre, vuxna barnen, som tog ansvar för de yngre.

För de socialdemokratiskt sinnade kvinnorna i Stockholm blev behovet av särorganisering snart uppenbart. Kvinnorna kände sig inte välkomna eller bekväma i de manligt dominerade sammanhangen. Stockholms allmänna kvinnoklubb bildades 1892. Partiets ovilja att släppa in kvinnor i politiken fick också Kata Dalström känna av. När partiet skulle utse ombud till folkriksdagen för allmän rösträtt föreslog kvinnoklubben Kata Dalström. Partimötet nominerade istället åtta män och Branting försvarade beslutet med att klassfrågan, inte ”kvinnofrågan”, skall sättas först. Kvinnorna fick höra att de var politiskt omogna. Men år 1900 valdes Kata Dalström in i partistyrelsen, som första kvinna någonsin, och hon satt där till 1905. Kata Dalström blev ofta påhoppad i konservativa tidningar och fick utstå grova tillmälen och hot. Hon kallades ”H.K.H. djävulens bästa kammarejungfru”, fick brev med begagnat toalettpapper och mordhot.

Kata Dalström arbetade aktivt för eller emot ett antal aktuella politiska frågor; en av dessa frågor var barnbegränsning, som hon var emot. Hon ansåg att den socialdemokratiska kvinnorörelsen skulle arbeta för att utrota fattigdomen och verka för samhällsligt stöd till mödrarna, inte hålla på och propagera för barnbegränsning. Preventivmedel var en privatsak, menade hon, och hon tog i likhet med många i arbetarrörelsen avstånd från nationalekonomen Knut Wicksells tankar om födelsekontroll.

Bildningsfrågan var en annan aktuell fråga vid denna tid. Kata Dalström var bildad, men inte akademiskt utbildad, och för henne var bildning självklar, vilket den också var för arbetarrörelsen. Bildningsfrågan i likhet med religionsfrågan gick som en röd tråd genom Kata Dalströms privata och politiska liv. Hennes bildningsideal låg i linje med klassisk västerländsk humanism med syftet att förädla män-

niskan. Hon betraktade bildning som något gemensamt för mänskligheten som stod över klasserna, en inställning som kom att utmanas och kritiseras. 1922 blev bildningsfrågan en stridsfråga i det kommunistiska ungdomsförbundet. Ture Nerman kritiserade Kata Dalström i en debatt och ansåg partiets hittillsvarande bildningsarbete vara ”ett medel för det kapitalistiska våldets upprätthållande... Vi behöver krigare, ej lexika”.

Vid årtiondena runt sekelskiftet 1900 fanns ett stort intresse för spiritism och mysticism, inte minst bland kvinnor i högre samhällsklasser. Kata Dalström blev tidigt buddhist, senare också spiritist och hon förde många och långa diskussioner med bland annat August Strindberg på dennes sommarställe i Stockholms skärgård. Kan en kommunist vara religiös? var en fråga hon brottades med under hela sitt politiska liv. Svaret på den frågan kom senare från Moskva i klartext: en organiserad kommunist får inte vara religiös. Kata Dalström lämnade ändå inte partiet, men förblev religionen trogen. Hon visades före sin död i december 1923 i perioder på Sigtunastiftelsens gästhem, skapat för att vara en mötesplats mellan kyrka och samhälle.

1917 fick Sverige ett nytt socialdemokratiskt vänsterparti (SSV) och Kata Dalström anslöt sig. Hon reste runt i landet och föreläste om bolsjevism och ”proletariatets diktatur”, efter att i alla år argumenterat för den parlamentariska vägen till makten. 1920 blev hon inbjuden till Moskva för att delta i den internationella kvinnokonferensen, en resa som kan tjäna som ett gott exempel på hennes energi och outtröttliga engagemang. Färden gick från Vardö i Nordnorge för vidare transport i en öppen fiskebåt, instängd i lastrummet, över Norra ishavet till hamnstaden Murmansk, dit hon anlände på midsommarafton. Samma kväll höll hon ett anförande i stadens Folkets hus. Därefter vidare med tåg till Petrograd (Sankt Petersburg), en resa som tog fyra dygn; då hade hon varit på resande fot i över en vecka. Hon besökte ett barnhem med 600 platser (!) inrymt i det tidigare Grand Hotel D’Europe och konstaterar: enkelt men snyggt, barnen såg friska och välfödda ut. Men fortsätter hon ”jag har svårt att förlika mig med

alla passersedlar och vaktposter och kulsprutor och bajonetter i gångar och utanför”. Väl i Moskva höll hon tal på ett stort kvinnomöte – tolkat av Aleksandra Kollontaj.

Kata Dalström påminde ständigt om att hon talade för både kvinnor och män och ville bli betraktad som agitator, inte som kvinnlig agitator. Hon var en utmärkt talare, retoriskt skicklig. Tyvärr finns det inga ljudupptagningar eller filmer som visar henne i aktion, enbart fotografier (biografin är rikligt illustrerad). I det socialdemokratiska partiets egen historieskrivning har Kata Dalström tilldelats en undanskymd plats. Deras historia är en historia av män och om män. Hon finns inte med i myllret av figurer på Brantingmonumentet på Norra Bantorget i Stockholm. Man får resa till Norrköping för att hitta ett minnesmärke över henne; en nästan fyra meter hög skulptur, ”Vår enighets fana”, av Pye Engström. Den föreställer Kata Dalström med knuten näve i vädret omgiven av en grupp textilarbeterskor. Hon fick en gata uppkallad efter sig på 1950-talet i Stockholm, i den nybyggda stadsdelen Fruängen, i gott sällskap av Ellen Key och andra kvinnor ur historien.

Kata Dalström har inte endast skrivits ut ur socialdemokratins historia utan även ur kommunismens. När hon figurerar i kvinnohistoriska sammanhang, konstaterar Gunnela Björk, är det påfallande ofta som ”the bad guy”: ointresserad av kvinnofrågor, beredd att kompromissa om kvinnlig rösträtt, kritisk mot den borgerliga kvinnorörelsen, alltid beredd att sätta klass före kön.

Inger Lövkrona, Lund

Bo Eriksson: *Monster. En världshistoria om det skrämmande*. Natur & Kultur, Stockholm 2016. 494 s., ill. ISBN 978-91-2713-562-8.

Djävulska och snälla monster har fyllt världshistorien i alla tider. Med tanke på deras höga ålder är det självklart att monster har mycket att säga om världen och vår inställning till väsen som inte bara regerar oss i nattens mörker. Fak-